

Zygmunt Bauman

Identitat

PUV

2a edició

Identitat

Converses amb Benedetto Vecchi

Assaig 12

Identitat

Converses amb Benedetto Vecchi

Zygmunt Bauman

Universitat de València

1a edició: 2005

2a edició: 2010

Títol original: *Identity. Conversations with Benedetto Vecchi*

Traducció de Librada Piñero

Revisió de la traducció: Gustau Muñoz

© Zygmunt Bauman and Benedetto Vecchi, 2004

© Polity Press, 2004

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2010

© De la traducció: Librada Piñero

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 – 46010 València

Disseny de la col·lecció i maquetació: Inmaculada Mesa

Il·lustració de la coberta: Gustave Caillebotte, *Jove en la seua finestra* (1876)

ISBN: 978-84-370-7756-7

Dipòsit legal: V-1047-2010

Impressió: Diazotec SA

Índex

Introducció de Benedetto Vecchi	9
Identitat	19

Introducció

En totes les seves obres, Zygmunt Bauman aconsegueix sacsejar els nostres punts de vista més arrelats, i aquest llibre d'entrevistes sobre la qüestió de la identitat no n'és cap excepció. Sens dubte, aquestes converses no s'ajusten a la pauta més habitual, ja que no van ser enregistrades, i l'entrevistador i l'entrevistat mai no es van trobar cara a cara. L'eina de diàleg triada va ser el correu electrònic, que va imposar un ritme fragmentat al nostre intercanvi de preguntes i respostes. Sense la pressió temporal pròpia de les trobades cara a cara, el nostre diàleg a llarga distància estigué marcat per moltes pauses per reflexionar, peticions d'aclariment i petites desviacions cap a assumptes que en un principi no teníem intenció d'abordar. Cada resposta de Bauman només servia per augmentar la meva perplexitat. A mesura que el seu material anava agafant forma, jo anava prenent consciència que havia entrat en un continent més vast del que havia sospitat, els mapes del qual resultaven gairebé inútils quan es tractava de trobar-hi indicacions. Això no hauria de ser cap sorpresa, perquè Zygmunt Bauman no és un sociòleg o «científic social» qualsevol. Les seves reflexions són una mena de *work-in-progress*. No li agrada definir o «conceptualitzar» un esdeveniment, sinó més aviat intenta establir relacions amb fenòmens socials o manifestacions de l'*ethos* públic que semblen molt

allunyats de l'objecte inicial de la investigació, i fer comentaris a partir d'aquests fenòmens i manifestacions. Aquestes pàgines demostraran amb escreix el caire errant de les seves reflexions, cosa que fa impossible determinar les seves influències intel·lectuals o la seva pertinença a cap escola de pensament concreta.

Sovint s'ha definit Zygmunt Bauman com un sociòleg eclèctic, i ben segur que no se sentiria ofès per aquesta caracterització. No obstant això, la seva metodologia per acarar-se amb un tema pretén sobretot «revelar» la miríade de connexions existents entre l'objecte d'investigació i altres manifestacions de la vida en la societat humana. En efecte, aquest sociòleg d'origen polonès considera essencial copsar la «veritat» de cada sentiment, estil de vida i comportament col·lectiu. Això només és possible analitzant el context social, cultural i polític en què es dona un fenomen particular, així com el fenomen mateix. D'aquí la naturalesa errant dels pensaments que expressa a les seves obres, que estudien temes que van de la crisi del debat públic en *In Search of Politics* (1999) fins al paper canviant dels intel·lectuals en una societat en què esdevé essencial captar l'atenció en *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals* (1987). El seu pensament, fet i fet, és alhora inquiet i rigorós; és realista amb el present però té cura de reconèixer-ne la genealogia, o més ben dit les genealogies.

En aquesta ocasió, el tema era la identitat, un concepte esmunyedis i ambivalent per naturalesa. Bauman s'ha enfrontat al repte i ha fet un doble salt mortal: ha rellegit la història de la sociologia moderna a la llum de l'obsessió i la importància amb què el debat públic actual tracta la

identitat, i arriba a la conclusió que és millor no anar a buscar respostes tranquil·litzadores als «textos consagrats» del pensament crític. *Liquid Modernity* (2000) ens havia mostrat un món on tot és esmunyedís, on l'angoixa, el dolor i la inseguretat provocats pel fet de «viure en societat» demanen una anàlisi pacient i sense treva de la realitat i de la manera com hi estan «col·locats» els individus. Qualsevol intent de neutralitzar la inconsistència i la precarietat dels plans que homes i dones fan en la seva vida i d'explicar així aquest sentiment de desorientació recurrent a certes passes i textos consagrats, seria tan fútil com intentar buidar l'oceà amb una galleda.

Vet aquí un intel·lectual que considera que el principi de responsabilitat és el primer acte de qualsevol implicació en la vida pública. En el cas d'un sociòleg, això significa percebre la sociologia no pas com una disciplina «separada» d'altres camps del coneixement, sinó com una eina analítica que estableix una interacció vigorosa amb la filosofia, la psicologia social i la literatura. Per tant, no ens hauria d'estranyar que entre els documents amb què fa palesa la seva tendència a «posar en connexió» la cultura de masses i l'alta cultura apareguin articles dels diaris més destacats, eslògans publicitaris o les reflexions filosòfiques de Sören Kierkegaard sobre Don Giovanni.

Malgrat que no li agrada gens parlar de la seva vida, cal dir que Zygmunt Bauman va néixer l'any 1925 a Polònia, en el si d'una família jueva. Després de fugir a la Unió Soviètica a començament de la Segona Guerra Mundial s'incorporà a l'exèrcit polonès que combatia al costat de l'Exèrcit Roig, i amb aquest va lluitar contra el nazisme. Al seu llibre *Conversations with Bauman* (2001) explica que

va començar la carrera de sociologia en tornar a Varsòvia, i que els primers professors que va tenir van ser Stanislaw Ossowski i Julian Hochfeld, dos estudiosos polonesos poc coneguts fora de Polònia però fonamentals per a la seva formació intel·lectual. Per sobre de tot, el van ensenyar a «mirar el món a la cara» sense recórrer a ideologies preconcebudes. Si demanem a Bauman, que es va convertir en una figura capdavantera de l'«Escola de Sociologia» de Varsòvia, que parli de les dificultats que va patir durant les dècades del 1950 i el 1960, ho fa sense cap mena d'hostilitat cap a aquells que s'oposaven a la seva línia de treball. Més encara, amb la seva fina ironia compara la rigorosa llibertat acadèmica de Polònia amb el conformisme acadèmic europeu i nord-americà. Es mostra igualment discret pel que fa a la seva actuació a l'«Octubre polonès» del 1956, quan participà en el vigorós moviment de reforma que qüestionava el paper dirigent del Partit Obrer Unificat de Polònia i el sotmetiment del país a la voluntat de Moscou. Aquesta experiència va marcar Bauman i el va preparar per al seu enfrontament amb la ideologia oficial del marxisme soviètic, en el qual tindria un paper rellevant la lectura de les obres d'Antonio Gramsci. Va començar a viatjar amb freqüència a l'estranger. Es va prendre un any sabàtic a la London School of Economics i va assistir a molts congressos a gairebé totes les grans universitats europees. Llavors va arribar el 1968, que havia de suposar un tombant decisiu en la seva vida. Bauman, que donava suport al nou moviment d'estudiants polonesos, va veure com el Partit Comunista prohibia les seves obres i feia servir l'antisemitisme per reprimir els estudiants i els professors universitaris que demanaven la fi d'un govern de partit únic en nom de «la llibertat, la justícia i la igualtat».

Quan li van prohibir donar classes, Zygmunt Bauman es va traslladar a Anglaterra, on encara resideix. A gairebé tots els seus llibres, i especialment a *Modernity and the Holocaust* (1989), expressa la seva enorme gratitud a Janina, la seva esposa i companya de vida, amb la qual manté un estret lligam emocional i intel·lectual. Ella és, potser, una de les figures intel·lectuals més importants en la reflexió de Bauman, primerament sobre la «modernitat sòlida» i més endavant sobre la «modernitat líquida».

La seva vida intel·lectual a Anglaterra, on ensenya a la Universitat de Leeds, ha estat intensament productiva. Ja m'he referit a alguns dels seus llibres però si contemplem la seva obra en conjunt, queda força clar que amb la publicació de *Postmodern Ethics* (1993), Bauman va començar a centrar-se en la globalització, examinant-la no sols des del punt de vista econòmic sinó també, i sobretot, pel que fa als seus efectes sobre la vida quotidiana. Bauman, degà de la sociologia europea, ha pres aquesta consideració com a punt de partida de la seva exploració del «món nou» format arran de la interdependència creixent que existeix al planeta. En aquest període va publicar llibres com ara *Globalization: The Human Consequences* (1998), *Community* (2000), *The Individualized Society* (2001), *Liquid Modernity* (2000) i *Society under Siege* (2002), que constitueixen el gran retaule de Bauman sobre la globalització com a canvi radical i irreversible. Per a ell es tracta d'una «gran transformació» que ha afectat les estructures dels estats, les condicions de treball, les relacions interestatals, la subjectivitat col·lectiva, la producció cultural, la vida quotidiana i les relacions entre el jo i l'altre. Aquest llibre d'entrevistes sobre la identitat es podria considerar

un petit afegitó a aquest retaule. Parafraçant una de les seves respostes sobre la identitat, podem afirmar sense cap mena de dubte que la globalització, o més ben dit la «modernitat líquida», no és un trencaclosques que es pugui muntar sobre la base d'un model preestablert. Si de cas, caldria veure'l com un procés, igual com la seva comprensió i anàlisi; i és així com caldria veure també la identitat que fa valer els seus drets en la crisi del multiculturalisme, o en el fonamentalisme islàmic, o quan internet facilita l'expressió de les identitats confeccionades.

La qüestió de la identitat també està relacionada amb la fallida de l'estat de benestar i el consegüent creixement del sentiment d'inseguretat, amb la «corrosió de caràcter» que han generat en la societat la inseguretat i la flexibilitat al lloc de treball. Assistim a hores d'ara al buidament de les institucions democràtiques i a la privatització de l'esfera pública, que cada cop s'assembla més a un *talk show* en què tothom exposa les seves justificacions cridant sense incidir mai, gens ni mica, en la injustícia i la manca de llibertat que hi ha al món modern.

Tot i això, la «corrosió de caràcter» que apareix de manera tan destacada en les obres més recents de Bauman és senzillament la manifestació més cridanera de la profunda ansietat que amara el comportament, la presa de decisions i els projectes de vida dels homes i dones a la societat occidental. Com a intel·lectual que ha experimentat els horrors del segle XX –la guerra, la persecució dels jueus i l'exili del «seu» país per mantenir-se fidel a si mateix– Bauman sap perfectament quina és la diferència entre els fenòmens a llarg termini i les expressions contingents d'una «transformació prolongada» com és, clarament, la globalització.

És imprescindible comprendre els trets prominents d'una «transició prolongada» per identificar tendències socials, però també és necessari contextualitzar les manifestacions de l'existència social dins d'aquest llarg període. Potser per això, sovint Bauman es burla amablement dels qui intenten traslladar a conceptes definitius la significació política de la identitat. En una societat que ha fet incertes i provisionals les identitats socials, culturals i sexuals, qualsevol intent d'«assentar» quelcom que ha esdevingut líquid a través d'una política d'identitat portaria inevitablement el pensament crític a un carreró sense sortida. Així doncs, la seva és una invitació a fer ús d'una mica de saviesa, que es veurà inevitablement interrompuda per convidats inesperats, és a dir, aquelles estratègies d'adaptació a la «modernitat líquida» que veiem en acció a les societats capitalistes avançades. El debat sobre la identitat, per consegüent, és una convenció socialment necessària que s'utilitza amb gran desimboltura per modelar i donar substància a biografies confeccionades en sèrie. Parlem d'identitat com a conseqüència de l'esfondrament d'aquelles institucions que, per utilitzar la coneguda expressió de Georg Simmel, van constituir durant molts anys les premisses sobre les quals es va construir la societat moderna.

A *Community*, Zygmunt Bauman hi havia analitzat l'ambivalència inherent als nous lligams socials generats a la societat capitalista avançada. Aquests nous lligams bé poden nodrir demandes de protecció i de retorn a un món familiar i restringit que crea límits i barreres que mantenen al marge l'*outsider*, sigui qui sigui. Però, al mateix temps, la comunitat representa una mena de refugi davant els efectes planetaris de la globalització, com podem com-

provar ben clarament arran de la crisi que coneix a hores d'ara el *melting pot* als Estats Units. Ignorar aquest fet és tan perillós com contemporitzar-hi. Em sembla que el mateix passa amb la política de la identitat. És ben sabut que Bauman ha cridat l'atenció sobre el cosmopolitisme daurat i la mobilitat seductora de les elits globals, que tan fortament contrasten amb la misèria dels qui no poden escapar a la dimensió local. La política de la identitat, doncs, parla el llenguatge dels qui han estat marginats per la globalització. Tanmateix, molts dels qui impulsen els estudis postcolonials subratllen que caldria considerar el recurs a la identitat com a part d'un procés permanent de redefinició d'un mateix i d'invenció i reinvenció de la pròpia història. És aquí on trobem l'ambivalència de la identitat: nostàlgia del passat i alhora una total conformitat amb la «modernitat líquida». Tot comptat i debatut, és aquí on podem trobar la possibilitat de capgirar els efectes planetaris de la globalització i de fer-los servir en sentit positiu. No seria, certament, del tot errat veure-hi una mostra de «l'optimisme de la raó i el pessimisme de la voluntat». La dissolució dels lligams socials de la «modernitat sòlida» ens permet entreveure un escenari que menaria a l'alliberament social.

Fidel a les seves arrels en la gran tradició sociològica europea, Bauman és conscient dels riscos d'aquest tipus de discurs. Malgrat tot, és un risc que caldrà assumir, precisament perquè la qüestió de la identitat ha de centrar-se de bell nou en allò que realment és: una convenció socialment necessària. En un altre cas, no hi ha dubte que els estudis sobre la identitat dominaran el panorama mundial, un perill del qual ja hem tingut un munt de senyals d'alerta. En darrer terme, els diversos fonamentalismes religiosos

no són una altra cosa que la transposició de la identitat a la política a càrrec de cínics aprenents de bruixot. L'engany que hi ha darrere d'aquesta transposició només es pot desvelar si es reconstrueix el pas de la dimensió individual, que la identitat sempre té, a la seva codificació en tant que convenció social. Aquesta, crec jo, és la qüestió central.

Independentment del camp d'investigació en què es posi a prova l'ambivalència de la identitat, és sempre essencial de percebre els dos pols oposats que imposa a l'existència social: l'opressió i l'alliberament. Aquest cercle misteriós s'ha de trencar. Bauman està convençut, amb raó, que la veritat només es pot exposar a l'àgora, i doncs eliminar el vel d'obscurantisme que evita que aquesta mateixa ambivalència es converteixi en el lloc on és possible experimentar el principi de responsabilitat d'un mateix. Pot semblar contradictori que aquest home calmós, que zelosament preserva la seva intimitat, hagi de suplicar constantment a tothom que parli en veu alta, però és una invitació que cal acceptar encara que el debat públic impliqui grans desacords. Aquesta mena de debat seria just el contrari de la xerrameca pública dels *talk shows* de la televisió, aquests programes, inacabables i sempre iguals, als quals tant ens hem habituat. L'àgora és l'espai privilegiat on cal debatre qüestions com ara la privatització desfermada de l'esfera pública. El paper central que Bauman li atorga fa d'ell un dels crítics més lúcids i escèptics del *Zeitgeist* dominant en aquesta època de «modernitat» líquida.

«Identitat» és un concepte elusiu però central i omnipresent en tota mena de discursos sobre l'existència social i individual. Es parla d'identitat nacional, cultural, de grup, personal, col·lectiva, de la identitat d'un país, d'una ciutat, d'Europa, de la identitat corporativa... Fins i tot, de vegades, es fa l'elogi d'una mena de no identitat, que no deixa de ser una altra forma d'identitat. Però, sobretot, poques vegades s'aclareix el contingut precís del terme. En aquest llibre en forma de diàleg amb el periodista italià Benedetto Vecchi (director de *Il Manifesto*), el sociòleg Zygmunt Bauman explora el contingut i les transformacions d'aquesta noció al món modern, en un context de grans canvis –relacionats amb el que en diu la *modernitat líquida*– en què les identitats esdevenen cada vegada més precàries i provisionals, sense deixar però de tenir una enorme significació, com a font de lligams necessaris i també com a espai de conflicte. La identitat, tot i el seu caràcter vague i ambivalent, esdevé un concepte clau per a entendre l'evolució de la vida social i personal en l'època contemporània, de creixent inseguretat i disgregació de vincles de sentit.

Zygmunt Bauman (Poznan, 1925) és professor emèrit de Sociologia de la Universitat de Leeds i ex professor d'aquesta matèria a la Universitat de Varsòvia. És un dels sociòlegs i pensadors europeus més respectats, amb una obra extensa centrada en l'anàlisi de la modernitat tardana i les seues transformacions. És autor, entre altres, de *Modernity and the Holocaust*, *In search of politics*, *The individualized society*, *Liquid modernity*, *Community* i *Society under siege*. En català se n'ha publicat *Globalització: les conseqüències humanes*.

ISBN 978-84-370-7756-7

PUV PUBLICACIONS
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA